

**Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет
Кафедра маркетингу та туризму**

**ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ПРИАЗОВ'Я: СТАН, ВИКЛИКИ,
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ**

Колективна монографія

Київ

МДУ

2024

Автори: Балабаниць А.В., д. е.н., професор (1.3, 1.4, 2.2, 2.3, 3.4, 4.1, 4.3), Горбашевська М.О., к.е.н., доцент (2.1, 4.4), Мацука В.М., к.е.н., доцент (1.3, 2.2, 2.3, 4.2), Рібейро Рамос О.О. (1.2, 3.1), Тарасенко Д.Л. (1.4, 2.4), Чуприна О.О. (1.1, 3.2, 3.3)

Рецензенти:

Горіна Ганна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри туризму та країнознавства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Виноградова Олена Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри маркетингу Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій

Долгова Надія Андріївна - директор Національного природного парку “Меотида“

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
Міністерства освіти і науки України (протокол № 5 від 26.12.2024 р.).*

Т 87 Туристично-рекреаційний потенціал Приазов'я: стан, виклики, стратегічні орієнтири, монографія / А.В. Балабаниць, М.О. Горбашевська, В.М. Мацука та ін.; за заг. ред. А.В. Балабаниць. – Київ : МДУ, 2024. – 371 с.

В монографії висвітлено теоретико-методологічні основи формування системи стратегічного управління сферою туризму на регіональному рівні. В роботі особливу увагу приділено аналізу впливу зовнішніх факторів та їх наслідків для туристичної сфери України в умовах сучасних глобалізаційних змін. Проведено ґрунтовний аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я та запропонована стратегія його розвитку. Досліджено проблему відновлення туризму регіона в поствоєний період.

Монографія призначена для науковців, викладачів, фахівців, викладачів, аспірантів, студентів, а також широкого кола читачів, які досліджують проблеми туристичної галузі національної економіки.

1. 3. Туристично-рекреаційний потенціал регіону як ключовий об'єкт стратегічного управління розвитком туристичного регіону

Економічна трансформація країни призвела до зростання ролі регіону у всіх сферах життя суспільства. Це вимагає створення ефективної системи управління регіонами, здатної реалізовувати економічну політику в ринкових умовах. Сучасні наукові дослідження характеризуються неоднозначним тлумаченням терміну «регіон», а також відсутністю єдиного теоретико-методологічного інструментарію для діагностики регіонального розвитку. Незважаючи на значну кількість досліджень, проведених для вивчення регіону як системи, загального бачення та визначення поняття «регіон» не існує. У зв'язку з цим, вважаємо необхідним уточнити визначення поняття «регіон».

Симоненко В. К. розглядає регіон як господарську територію, що виділяється своїм економіко-географічним положенням, природними, трудовими ресурсами, спеціалізацією, структурою господарства, цілісністю екологічних, демографічних та інших проблем, своєю роллю в міжнародному поділі праці [146, с. 27].

На думку Романюк С.А. регіон є найбільшою адміністративно-територіальною одиницею субнаціонального рівня, що має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет [140, с. 3].

Керецман В.Ю., трактуючи регіон як певну територію в межах однієї чи декількох держав, вважає що вона є однорідною за економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними та культурними критеріями і за цими критеріями відрізняється від інших територій [70].

Враховуючи, що термін «регіон» – це складна система, необхідно враховувати ряд критеріїв, які його окреслюють. До них відносять:

- природно-географічні;
- соціальні;
- економічні;
- функціональні;

- інфраструктурні;
- адміністративні;
- політичні;
- історико-культурні тощо.

Туризм відіграє важливу роль в економіці країн та регіонів, забезпечуючи раціональне використання та охорону природних та екологічних, культурних, історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території.

Рекреаційне районування є базовим елементом туристичного районування та передбачає поділ території на окремі таксономічні одиниці. Ці одиниці вирізняються специфікою спеціалізації туризму, структурою наявних рекреаційних ресурсів і стратегічним напрямом їх розвитку. Такий підхід дозволяє ефективно планувати та впроваджувати заходи для оптимального використання природного, культурного та інфраструктурного потенціалу кожного регіону, враховуючи його унікальні особливості та потреби туристів.

Всесвітня Туристична Організація надає таке визначення туристичному регіону – це територія, що має велику мережу спеціальних споруд і послуг, необхідних для організації відпочинку чи оздоровлення [212, с.5].

Панкова Є.В. трактує туристичний регіон як територіально-туристичну систему, що поєднує в собі кілька туристичних районів, які об'єднані географічними, історичними, ресурсними факторами та мають свої специфічні особливості. В свою чергу туристичний район розглядається як група туристичних комплексів, що об'єднані спільною територіальною структурою туристичного господарства [119].

Туристичний регіон, за визначенням Борушак М.А., являє собою «географічну територію, що обирається гостем або туристичним сегментом з метою подорожі. Ця територія включає всі споруди, які необхідні для розміщення, харчування, перебування та організації дозвілля туристів» [24, с.67].

Також дослідник вважає, що регіони слід поділити на чотири групи в залежності від різних туристичних характеристик [25, с.7]:

- 1) туристичний регіон визначається певною туристичною ознакою (наприклад, наявністю туристичного потенціалу, унікальних природних чи історико-культурних пам'яток тощо);
- 2) туристичним може вважатися лише той регіон, у якому обов'язково виробляється туристичний продукт;
- 3) щоб називатися туристичним регіоном, територія повинна відповідати основним вимогам: мати об'єкти туристського інтересу (пам'ятки історії та культури, музеї, природні атракції тощо); в її межах повинна існувати можливість надання необхідних для задоволення потреб туристів послуг такої якості, на яку очікує клієнт (транспортне обслуговування, умови для проживання, організація дозвілля з відповідним рівнем обслуговування);
- 4) регіон слід вважати туристичним, якщо використання і реалізація туристичних ресурсів здійснюється у відповідному обсязі, а набір запропонованих туристичних послуг є значно ширшим від мінімально необхідного, з врахуванням специфіки конкретного туристичного регіону.

Отже, туристичний регіон — це територія, яка володіє об'єктами, що викликають інтерес у туристів, та пропонує певний набір послуг, необхідних для задоволення їхніх потреб. Туристичним регіоном може бути як окремий комплекс, так і місто, місцевість, курорт, район, область, країна або навіть кілька країн, які турист обирає для своєї подорожі.

За думкою Кіптенко В.К., в менеджменті туризму доцільно також оперувати поняттям «територіальний туристичний продукт, який є сукупністю споживчих вартостей із туристичним і рекреаційним ефектом, що існують у вигляді конкретних продуктів і послуг, вироблених і наявних у цей момент для споживання у певному природному і суспільному середовищі виробничого процесу» [73]. Саме здатність території унаслідок діяльності на ринку накопичити достатньо цінностей автор вважає конкурентною спроможністю регіону.

Сфера туризму розвивається передусім там, де наявна відповідна інфраструктура, природні та історичні пам'ятки тощо. Місця, здатні викликати

особливі враження, в умовах високої конкуренції на ринку потребують реклами та інвестицій. Важливо відзначити, що підвищення рекреаційно-туристичного потенціалу України безпосередньо впливає на економічний розвиток і імідж держави.

В Україні наразі спостерігається неефективне використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, що обмежує можливості розвитку цієї галузі, на відміну від багатьох інших країн. У зв'язку з цим виникає потреба в оцінці наявного туристично-рекреаційного потенціалу як країни в цілому, так і окремих адміністративно-територіальних одиниць, а також у розробці напрямів для його підсилення та активізації використання. Тому для збільшення цього потенціалу та створення стратегій його розвитку необхідно глибше зрозуміти сутність самого поняття. Наразі існує чимало різних підходів до трактування рекреаційно-туристичного потенціалу.

Туристично-рекреаційний потенціал будь-якої території складається з різноманітних багатокomпонентних елементів і має складну ієрархічну структуру. Сьогодні надзвичайно важливо визначити та дослідити характеристики цих елементів. Це дозволить:

- більш детально окреслити компоненти, що входять до загального туристично-рекреаційного потенціалу регіону;
- точніше оцінити загальний обсяг туристично-рекреаційного потенціалу регіону;
- проаналізувати інтеграційні можливості елементів, які складають туристично-рекреаційний потенціал регіону.

Давиденко І. В. рекреаційно-туристичний потенціал трактує як «потенціал усіх ресурсів, що не тільки задовольняють біологічні (психофізіологічні) і соціальні (духовно-інтелектуальні) потреби людей, але й становлять ресурсний потенціал відповідної економічної діяльності регіону» [48].

Вітчизняний вчений Терехух А.А. розглядає туристично-рекреаційний потенціал як сукупність п'яти компонент: природна, природноантропогенна, історико-культурна, інфраструктурна, інвестиційна. На його думку, природна

компонента включає: геологічні, орографічні, кліматичні, гідрографічні, рослинні та тваринні ресурси; природно-антропогенна включає: заповідники, парки та ботанічні сади; історико-культурна компонента включає: пам'ятки історії, культури, архітектури, мистецтва, археологічні та етнографічні; інфраструктурна компонента — це заклади розміщення, харчування, оздоровлення, транспортні та інженерні комунікації [159, с. 341].

Стеченко Д. М. та Безуглий І.В. Під природно-рекреаційним потенціалом регіону розуміють сукупність окремих територій з цінними оздоровчими властивостями, які знаходяться у межах певної адміністративної області [153, с. 68].

Автори пропонують двоетапну систему дослідження природно-рекреаційного потенціалу території:

1. Спочатку необхідно визначити структуру та окреслити територіальні межі природно-рекреаційного потенціалу регіону (ПРПР). При цьому дослідження включає лише ті елементи природи та культурно-історичні об'єкти, що використовуються або можуть бути використовані в рекреаційних цілях.

2. Наступним етапом є проведення компонентного аналізу структури ПРПР, зокрема проводиться оцінка природних та культурно – рекреаційних ресурсів, з точки зору їх впливу на розвиток різних видів рекреації.

Самко О. О. пропонують проводити оцінку туристичного потенціалу за допомогою інтегрального методу, а саме оцінюючи такі складові, як: інфраструктуру, інформацію, інтелектуальну, культурну, історичну, інформаційну [142, с.130].

Коваль П.Ф., Андрєєва Г.П. визначають, що туристичний потенціал території представляє собою сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [31].

Корж Н.В. і Басюк Д.І. у роботі «Управління туристичними дестинаціями», відзначають такі структурні елементи туристично-рекреаційного потенціалу: ресурси, кадри, фінанси, маркетинг, інновації [78, с. 56].

Отже, туристично-рекреаційний потенціал представляє собою складну багатофункціональну систему, що включає низку факторів, які визначають туристичну та рекреаційну привабливість конкретного регіону. Під туристично-рекреаційним потенціалом регіону будемо розуміти сукупність природних, культурних, історичних, соціально-економічних та інфраструктурних ресурсів певної території, які можуть приваблювати туристів і сприяти розвитку рекреаційної діяльності. Саме туристично-рекреаційний потенціал регіону визначає його здатність забезпечити якісний відпочинок і задовольнити різні потреби туристів, включаючи як оздоровлення, так і активний відпочинок, культурне дозвілля або екотуризм.

Цей потенціал є багатокомпонентною системою, що включає, зокрема, природні ландшафти, пам'ятки історії та культури, інфраструктуру для відпочинку, а також соціальні й економічні чинники, які роблять територію привабливою для туризму. На рис. 1.12 наведено основні детермінанти туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

До природно-кліматичних ресурсів відносяться клімат, екологія, географічне положення, флора та фауна, водні об'єкти, пам'ятки природи, печери, скелі, явища природи, заповідники, парки, рекреаційні об'єкти.

Культурно-історичні ресурси охоплюють архітектуру, історичні пам'ятки, витвори мистецтва, археологічні цінності, монументальне мистецтво, техногенні об'єкти.

До подієвих ресурсів відносяться фестивалі, карнавали, спортивні заходи, виставки, семінари, форуми, паради, модні покази та інше

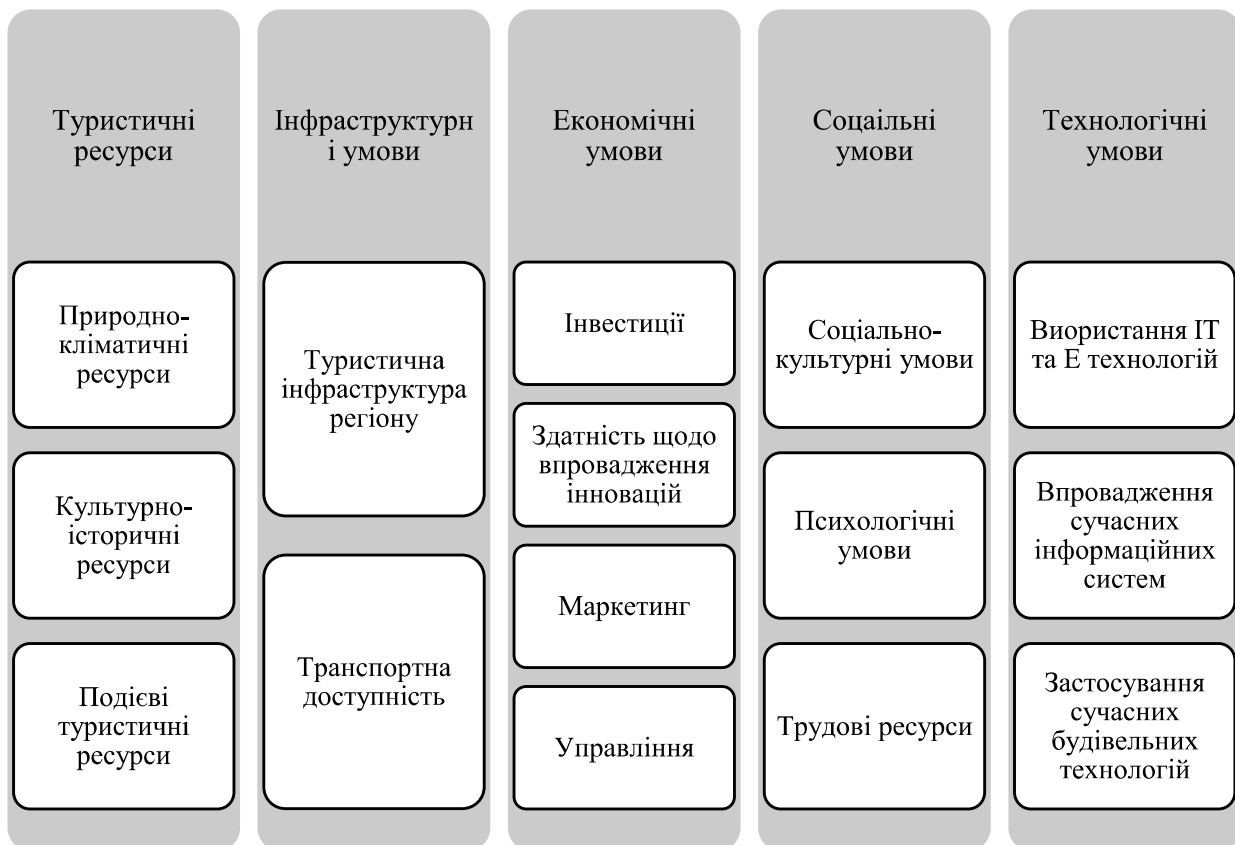

Рисунок 1.12. Детермінанти туристично-рекреаційного потенціалу регіону
Джерело: розроблено автором

Туристична інфраструктура включає в себе елементи, що забезпечують комфортне перебування туристів, задовольняючи їхні потреби під час подорожей. Туристичні об'єкти та пам'ятки підтримуються або доповнюються інфраструктурними складовими, такими як туристичні маршрути, басейни, спортивні комплекси, готелі з унікальною архітектурою та інші об'єкти. Інфраструктуру туризму також називають матеріальною базою туризму, оскільки вона є основою для належного функціонування туристичної галузі.

Транспортна доступність припускає можливість не лише доїхати до місцевості, що є метою подорожі, але і переміщатися по ній.

Економічні умови — це господарський потенціал території, який відображає її здатність створювати і відновлювати туристично-рекреаційний продукт. Вони включають ресурси та можливості регіону, що сприяють розвитку туристичної галузі, забезпечуючи її стабільне функціонування та розвиток.

Соціально-культурні умови охоплюють аспекти, пов'язані з культурою та традиціями відпочинку в регіоні, такими як відома «українська гостинність» і загальна зацікавленість місцевого населення у підтримці ініціатив для розвитку туризму. Це включає підвищення кваліфікації в сфері туристичного обслуговування, а також нематеріальні культурні пам'ятки, такі як місцеві традиції, звичаї, обряди, релігійні та народні свята, а також культурні особливості національних меншин. Ці умови характеризуються також наявністю вільної робочої сили, рівнем освіти в сфері туризму та демографічними характеристиками регіону.

Психологічні умови визначаються, головним чином, сприйняттям регіону потенційними туристами і місцевим населенням (так зване зовнішнє сприйняття – стереотипні уявлення, що склалися у туристів, про який-небудь регіон, або внутрішнє сприйняття – недооцінка наявних пам'яток місцевим населенням). Ці умови також визначаються ставленням місцевих жителів до гостей (відкритість або замкнутість).

Трудові ресурси відіграють ключову роль у розвитку туристичної галузі, оскільки забезпечення діяльності туристичних підприємств залежить від наявності компетентних працівників. Це включає підбір персоналу відповідно до поточних і перспективних потреб підприємства, а також створення ефективних систем мотивації та комунікації всередині колективу. Такі системи дозволяють досягти високої продуктивності як на рівні всього колективу, так і окремих співробітників, формуючи при цьому сприятливу організаційну культуру, яка сприяє залученню та утриманню кваліфікованих кадрів.

Технологічні умови сприяють більш ефективному використанню туристичних пам'яток регіону та покращують функціонування всієї туристичної системи. Вони включають підготовку об'єктів для обслуговування людей з обмеженими можливостями, застосування сучасних будівельних технологій для підвищення комфорту та безпеки, впровадження комп'ютерних систем бронювання і електронних платежів. Такі технології не лише розширюють

доступність туристичних об'єктів, а й оптимізують управління ресурсами, підвищуючи якість обслуговування для всіх відвідувачів.

Під туристичним продуктом регіону пропонуємо розглядати окремий туристичний напрямок (туристичну дестинацію), товар або послугу, або їх комбінацію, що забезпечується відповідними туристичними ресурсами. Туристичний продукт може пропонуватися регіоном постійно або в певний період часу та в конкретному місці, задовольняючи потреби туристів і стаючи об'єктом туристичного інтересу. Конкурентоспроможність туристичного продукту визначається його здатністю відповідати вимогам туристичного ринку та бути успішним на ньому.

Туристична пропозиція регіону — це сукупність туристичних продуктів, які регіон пропонує потенційним туристам., Туристично-рекреаційний потенціал регіону, таким чином, є сукупністю можливостей регіону створювати та пропонувати конкурентоспроможні туристичні продукти, які можуть задовольнити потреби як фактичних, так і потенційних туристів. Цей потенціал включає як наявні, так і потенційні туристичні продукти, що ще можуть бути розвинуті та впроваджені.

Узагальнюючі, можна констатувати, що туристично-рекреаційний потенціал регіону є ключовим об'єктом стратегічного управління розвитком туристичного регіону. Він включає в себе всі ресурси та можливості, що можуть бути використані для розвитку туристичної галузі, і є основою для формування стратегії розвитку туризму на місцевому рівні. Управління цим потенціалом передбачає ефективне використання природних, культурних, економічних і соціальних ресурсів, а також розробку інфраструктури, покращення якості обслуговування туристів та створення привабливого іміджу регіону. Стратегічний підхід до управління туристично-рекреаційним потенціалом дозволяє максимізувати економічні вигоди, сприяти сталому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності регіону на туристичному ринку.